

Elvesztett illúziók – Magyarország 20 éve az Európai Unióban

Bíró-Nagy András–Medve-Bálint Gergő (szerk.): 20 év az Európai Unióban: Magyarország uniós tagságának mérlege
Osiris–HUN-REN TK, Budapest, 2024, 316 o.

Magyarország európai uniós csatlakozásának 20. évfordulója 2024. május elsején csendesen telt, állami ünneplés nélkül, jelezve a fennálló, konfliktusokkal terhelt viszonyt. Bár a kormányzat és az EU feszültségei a társadalomban nem okoztak teljes elfordulást az Uniótól, a kiábrándultság érzékelhető – Magyarország továbbra is jelentősen lemaradt gazdaságilag az uniós átlagtól, és kudarcba fulladt az a civilizációs elképzelés, amely az intézményrendszer európai normáinak átvételétől várható volt (*Csaba* [2024] 496–497. o.). Ebben a kontextusban különösen értékes egy olyan könyv, amely szakpolitikai területenként, részletes adatok révén mutatja be, hogyan telt ez a húsz év, és mi magyarázhatja a várakozásoktól elmaradó eredményeket.

A kötet szerkesztői – Bíró-Nagy András és Medve-Bálint Gergő a HUN-REN Társadalomtudományi Kutatóközpont Politikatudományi Intézetének tudományos főmunkatársai – az európai integráció területének már fiatalon is nemzetközileg elismert kutatói. A kötetbe meghívott szerzők politológusok, közgazdászok, szociológusok, jogászok, illetve az EU-val foglalkozó újságírók. Ez az interdiszciplináris háttér leképezi az Európa-tanulmányok összetettségét, és lehetővé teszi az integráció számos eltérő dimenziójának megvilágítását. A teljes kép az olvasó számára ezek összességéből bontakozik ki. A következőkben először röviden összefoglalom a kötet 15 fejezetét, majd a könyv általános jellemzése következik.

A szerkesztők bevezetőjükben az EU-t olyan „transznacionális szabályozó keretrendszerként” értelmezik, „amely közpolitikai területenként eltérő hatást gyakorol a tagállamokra: számos új közpolitikai lehetőséget nyit, ám bizonyos esetekben korlátozza is a tagállami kormányzatok mozgásterét” (7. o.). A meghatározásból adódóan az egyes szakterületi eredmények megértéséhez két terület vizsgálata szükséges: a változó európai szabályrendszer és a tagállami szintű politikai kontextus. A kötet szerzői ebben a keretben mutatják be a különböző területek fejleményeit.

Bruszt László fejezetében a Brian élete című filmre utalva teszi fel azt a kérdést: Mit adott nekünk az Európai Unió? Értékelése szerint a válasz erre messze nem annyira egyértelmű, mint a filmben – az EU új típusú gazdasági függőségek kialakulását segítette elő, miközben hozzájárult a demokrácia és az intézményrendszer erodálásához. Ennek a tézisnek az alátámasztásához történeti áttekintés révén mutatja be,

hogyan vezetett a washingtoni konszenzuson alapuló uniós csatlakozási feltételrendszer az állam liberális elemeinek megerősítéséhez a piackorlátozó/protekcionista képességek kárára. A működőtőke-alapú növekedési modell elvárása és az integrált piac létrejötte az értékláncon eltérő szerepek miatt szükségszerűen hozta magával a nyereségek és a költségek egyenlőtlen eloszlását, illetve az aszimmetrikus alkupozíciók kialakulását. Az egyenlőtlen csökkentését szolgáló EU-források növelését eközben nagyban akadályozza az elköltésük feletti ellenőrzés megbízhatatlansága. Ebben a keretben azonban a tagállamok nagyon különbözőképpen navigáltak, és Magyarország jóval gyengébben teljesített, mint néhány más régiós tagország, különösen Lengyelország, Románia vagy Észtország.

Medve-Bálint Gergő Szuverén függőség? A magyar piacgazdasági rendszer az EU-ban című fejezetében a függő piacgazdaság állandóságát és 2010 után a szuverenitásra való törekvés látszólagos paradoxonát vizsgálja. A függőséget a külföldi működőtőkére épülő gazdasági szerkezet konzerválja, amelyben a tőke számára az uniós tagság jelenti a biztonságot, míg a telephelyi versenyelőnyt az olcsó, szakképzett munkaerő rendelkezésre állása biztosítja. A gyártásra történő koncentráció miatt a gazdaság alacsony hozzáadott értékű tevékenységekre rendezkedik be. Ezt a modellt a 2008-as globális pénzügyi válságig csak kevesen vitatták, ám utána Magyarországon és a régió más országaiban is megkérdőjeleződött. Lengyelországban elindultak a magasabb hozzáadott értékű szektorok felé, ám Magyarországon az Orbán-kormány megerősítette a járműipari függést. Az újdonságot a szolgáltató szektor renacionalizálása és az uniós források révén egy politikai lojalitáson alapuló, új nemzeti tőkésosztály felépítése jelentette. A modell egészen a koronavírus-járványig stabilnak tűnt. Ezt követően azonban megjelentek a feszültségek az uniós források jelentős részének leállításával és a makrogazdasági egyensúly felborulásával, ami még inkább ráutalja a magyar gazdaságot a külföldi működőtőkére. Ez a függőségi modell kizárólag az EU-n belül működhet, az uniós piacok hozzáféréseinek elvesztésével működésképtelenné válna.

Benczes István Gazdasági kormányzás: válságban fogant, válságok foglya című fejezete az európai gazdasági kormányzás elmúlt húsz évben történő kiteljesedésére koncentrál, és ebben a keretben vizsgálja Magyarország beilleszkedését az Unióba. A belépés idején a Gazdasági és Monetáris Unióhoz (GMU) való csatlakozás aláírt szerződéses kötelezettség és kinyilvánított kormányzati szándék volt, ám a szükséges maastrichti feltételek nem teljesültek. A magas költségvetési hiány, a növekvő adósság és a magánszektor külföldi valutában történő eladósodása az országot a 2008-ban kitört globális pénzügyi válság egyik első áldozatává tette. Magyarország kimentésében az IMF és a Világbank mellett részt vett az EU is, ami egyfajta megalapozása volt a későbbi szoros együttműködésnek a kibontakozó euróövezeti válság idején. A válság hatására az EU-ban felülvizsgálták a lisszaboni szerződés ki nem mentési záradékát, létrehozták az európai stabilitási mechanizmust (*European Stability Mechanism, ESM*), és minden szinten megerősítették a költségvetési szabályokat. Utóbbi még az Orbán-kormány unortodox válságkezelését is jellemezte, számos költségvetési szabályt léptettek életbe, és csökkentették az államháztartási hiányt. Ezzel együtt Benczes azt is hangsúlyozza, hogy a nominálisan szigorú szabályok alól számos

kibúvó van, és a strukturális egyenlegre vonatkozó szabályt még egyetlenegyszer sem sikerült teljesíteni. A költségvetési szabályok megerősítése mellett az EU létrehozta a bankuniót is, felismerve az integrált pénzügyi piac és a tagállami szabályozás közötti feszültséget és a pénzügyi stabilitásra jelentett veszélyeket. Ehhez a kezdeményezéshez csak a GMU-tagoknak volt kötelező csatlakozni, és a magyar kormányzat a kimaradás mellett döntött. Benczes szerint ennek okát elsősorban a kormányzat bankszektor feletti ellenőrzése iránti igényével lehet magyarázni. A gazdasági kormányzás fejlődésének új elemét jelenti a jogállamisági mechanizmus, amely szűkítette Magyarországhoz hozzáférését az uniós forrásokhoz. Ez a feltételeesség már túllép a szűk gazdasági kérdéseken, és azt jelzi, hogy „az EU több mint egységes piac: közösen osztott értékek és magatartási normák összessége” (77. o.).

A GMU-ból való kimaradást vizsgálja mélyebben *Arató Krisztina, Koller Boglárka és Pelle Anita* Miért nincs magyar euró? A kívülmaradás okai és körülményei című fejezetükben. Csehország és Magyarország összehasonlító elemzésével a szerzők rámutatnak arra, hogy a kimaradás mögött nagyon eltérő okok állhatnak – míg az önálló valuta Magyarországon a folyamatos leértékelődést tette lehetővé, Csehországban épp ellenkezőleg, a cseh korona erősödése támogatta a cseh gazdaság euróban mért felzárkózását. Lengyelország szintén sikeres volt az euróövezeten kívül, míg Szlovákia felzárkózása a GMU-csatlakozás után leállt. Mindez arra utal, hogy az euró önmagában nem határozza meg a gazdasági teljesítményt, lehet sikeres vagy sikertelen egy ország az egységes valutaövezeten kívül és belül egyaránt. A döntés a GMU-csatlakozás mellett vagy ellene ebből adódóan nem feltétlenül gazdasági, hanem politikai. Míg a csatlakozás idején a politikai konszenzus megvolt az euró bevezetéséről, 2010 után az Orbán-kormány egyre halasztotta a céldátum kitűzését, és gazdaságpolitikusi egymásnak is ellentmondó kijelentéseket tettek a témában. Jól belátható azonban, hogy az euró bevezetése nem fér össze egy olyan politikával, amelyben „Brüsszelt”, illetve az EU bürokratáit rendszeresen ellenségként határozzák meg. Ez annak ellenére is így van, hogy az euró bevezetésének társadalmi támogatottsága stabilan magas, és valamennyi politikai párt támogatói között többséget élvez. A kimaradás pedig nem csupán ezeknek a preferenciáknak a figyelmen kívül hagyását jelenti, hanem azt is, hogy Magyarország kimarad a döntéshozatali központból, és az Unió perifériájára szorul.

Az uniós támogatások hatása a magyar vállalatok teljesítményére című fejezetében *Bucsky Péter* mikroszinten folytatja az elemzést. Az elmúlt húsz évben érkezett 22 000 milliárd forint uniós támogatás (átlagosan a GDP 3,5 százaléka) a magyar gazdaság egyik legjelentősebb finanszírozási forrása lett. A felhasználás eredményességének mérése jelentős módszertani és adathozzáférési korlátokba ütközik. A legnagyobb kedvezményezettnek állami cégek voltak. A fejezet a tisztán piaci vállalatok forrásfelhasználására koncentrált, és 4000 milliárd forint támogatás hatékonyságát vizsgálja meg a Crefoport céginformációs rendszer segítségével. Ezek a támogatások 90 százalékban magyar tulajdonú kis- és középvállalatokhoz folytak be, főleg a feldolgozóiparba. Az elemzés arra a szomorú eredményre jut, hogy a támogatások hatékonysága igen alacsony – a támogatott vállalatok alacsonyabb profitrátaival rendelkeztek (3,9 százalék), és még a támogatások utáni 5,3 százalékos profitrátájuk is elmarad a nem támogatott vállalatok 7 százalékos profitrátájától. A nagyvállalatok körében

az eredmények még lesújtóbbak, a támogatottak árbevétel-növekedési rátája csupán fele a nem támogatottakénak. Egyetlen kivételként a nagyobb kis- és középvállalatok (50–249 foglalkoztatott) körében jellemző, hogy a támogatottak sikeresebbek, mint a nem támogatottak. Összességében az elemzés arra a következtetésre jut, hogy az uniós források hatásfoka a magyar gazdaságban gyenge, és elsősorban az átlagosnál kevésbé eredményes vállalatok profitjának növelését érte el.

Éltető Andrea Magyar iparpolitika EU-s keretekben című fejezetében folytatja a magyar gazdaság relatíve gyenge teljesítményének magyarázatát. A 2008-as pénzügyi válság után elfogadottabbá vált a gazdaságba történő állami beavatkozás gondolata, és előtérbe kerültek az ipar kihívásai. A technológiai fejlesztés igénye, Kína növekvő világgazdasági szerepe, a zöld- és digitális átállás egyaránt a nagyobb állami támogatás irányába vezette az EU iparpolitikáját. A koronavírus-járvány, majd az orosz–ukrán háború az ellátási láncok sebezhetőségére mutatott rá, míg az Egyesült Államok inflációcsökkentési törvénye egyfajta támogatási versenyt generált. Az EU iparpolitikájának megerősödése egybeesett az állami beavatkozás növekedésével Magyarországon, és e kettő a célkitűzések szintjén látszólag kompatibilis egymással. Míg 2010 előtt elsősorban a globális értékláncokba történő beágyazódás ment végbe, 2010 után a magyar állam is meghatározott kiemelten fejlesztendő iparágakat. A tervekben kiemelt szerepe van a járműgyártásnak és újabban az akkumulátorgyártásnak. Az erősödő beavatkozás megjelenik az állami támogatások mértékében is – míg 2010 előtt átlagosan a GDP 1,3 százalékát költötték erre a célra, 2010–2021 között már 2 százalékát. Az utóbbi időszakban a kedvezményezettek jellemzően feldolgozóipari, exportorientált külföldi cégek, különösen az akkumulátorgyártásban. Ez elsősorban alacsony hozzáadott értékű összeszerelést jelent, jelentős energia- és vízigényvel, növekvő kiszolgáltatottsággal külföldi cégeknek, miközben a hazai innováció, emberi erőforrás, oktatás és egészségügy terén jelentős lemaradásban vagyunk. Ez a stratégia a gazdasági lemaradás programja, amelynek eredménye Magyarország beragadása a közepes jövedelem csapdjába.

Varju Márton és Várnay Ernő Az európai uniós tagság hatása a magyar jogalkotásban című fejezetükben az uniós jogharmonizációt vizsgálják. A magyar jogalkotást már a rendszerváltás kezdetétől az a cél motiválta, hogy az Európai Közösség teljes jogú tagjává váljon, a jogharmonizáció ennek feltétele volt. A jogalkotás a csatlakozási tárgyalásokkal párhuzamosan haladt, azaz az uniós jognak való abszolút megfelelés nem vált jogalkotási céllá. A csatlakozást követően a jogharmonizációs kötelezettségek teljesítése a jogalkotás szerves részévé vált. Elméletben olyan jogszabály el sem fogadható, ami ellentétes az uniós joggal. A kötelezettségszegési eljárások a Bizottsághoz benyújtott panaszok alapján zajlanak. Ezekben Magyarország a számok alapján nem teljesít rosszul, az uniós középmezőnyben található. Van azonban néhány olyan szakpolitikai terület, ahol a kormányzat szándékosan nem teljesíti az uniós kötelezettségeket – ilyenek a menekültpolitika, az adószabályozás, a környezeti szabályozás, a belföldieknek kedvező piacsabályozás és az államhatalom átrendezését célzó jogszabályok. Számos ilyen esetben a kormányzat inkább vállalja a pert, és a kontextus megváltozása miatt még egy évek múlva hozott kedvezőtlen ítélet ellenére is képes érvényesíteni eredeti szándékát.

Magyarország országspecifikus ajánlásai európai kontextusban című fejezetében *Bíró-Nagy András* azt mutatja be, mennyire fogadta meg a magyar kormány a 2011-ben bevezetett európai szemeszter ajánlásait. Ennek a folyamatnak a során az EU tagállamai az uniós célok és szabályok szerint hangolják össze költségvetési, makrogazdasági és strukturális politikájukat – puha eszközökkel biztosítva az uniós hatáskör bővülését. A stabilitási/konvergencia programok és a nemzeti reformprogram alapján a Bizottság minden év májusában országspecifikus ajánlásokat bocsát ki, majd a következő ciklusban vizsgálja ezek megvalósulását. A nem kötelező eljárások megvalósulásának vizsgálata egyfajta jelzőszáma annak, mennyiben érvényesül az EU közös érdeke, miközben a tagállamok kormányai a saját érdekeiket kezelik prioritásként. Az ajánlások teljesítésének ösztönzésében jelentős lépés volt a koronavírus-járvány után a helyreállítási és rezilienciaépítési eszköz (*Recovery and Resilience Facility, RRF*) forrásainak összekötése a nemzeti reformprogramokkal, azaz létrejött egy pénzügyi kikényszerítő mechanizmus. Az empirikus adatok alapján 2011–2019 között az ajánlások 69 százaléka teljesült legalább közepes szinten az EU átlagában, míg Magyarországon 52 százalék ez a mutató, ami épp a visegrádi országok átlagának felel meg. A legjobban az északi országok teljesítenek, ideértve a balti országokat – Lettország 95 százalékban, Észtország 93 százalékban teljesítette az ajánlásokat. Magyarország a 2019–2022 közötti időszakban került az uniós rangsor végére 20 százalékos teljesítési rátával, amikor az ajánlások elleni küzdelem az általános „Brüsszel” elleni harc részévé vált.

Medve-Bálint Gergő A területi egyenlőtlenségek és uniós támogatások Magyarországon című fejezetben az EU kohéziós politikájának hatékonyságát vizsgálja. Egy főre vetítve az EU-ban Magyarország a harmadik legmagasabb támogatási értékkel rendelkezik – 2004 és 2022 között közel 5000 euró/fő érkezett, összesen 47,7 milliárd euró. Az Országos Fejlesztési és Területfejlesztési Koncepció (OFTK) a kohéziós forrásokat jelöli meg a területi politika fő finanszírozásaként, azaz külső függőség alakult ki külső célrendszerrel és jelentős korrupciós kockázattal. Eközben a külföldi működő tőke állami támogatással jellemzően az ország fejlettebb régióiba áramlik. 2010 után ezeket a problémákat felerősítette, hogy a központosított forráselosztás során a fő cél a lehető legtöbb forrás lehívása volt, és a projektek tervezése és az ellenőrzés másodlagossá vált. Pályázati hatékonyságban a fejlett régiók jobbak, azaz a kohéziós politika az egyenlőtlenségeket még növelheti is. Különösen igaz ez 2014-től, amikor a hangsúly a területi egyenlőtlenségekről a versenyképességre helyeződött át, és az OFTK-ban is a városfejlesztés kapott nagyobb hangsúlyt. Az empirikus elemzés visszaigazolja ezeket a megfontolásokat. A területi egyenlőtlenségek különféle mutatói 2004 és 2009 között meredeken emelkedtek, majd a pénzügyi válság után 2015-ig csökkentek, és azóta stagnálnak – nagyjából a csatlakozáskor fennálló szinten. Mindez nem értékelhető kiemelkedő eredményként, és jelzi, hogy a források elosztásánál a szolidaritás elve nem érvényesült, azaz a legszegényebb régiók nem jutottak több pénzhez, mint a fejlettebbek.

Andor László Szociális divergencia Magyarországon az EU szakpolitikai törekvéseinek tükrében című fejezete tekintti át a magyar szociálpolitikát. Ezen a területen kritikával illeti azt, hogy a rendszerváltás óta Magyarországon a szociálpolitikát és

a gazdasági felzárkózást egymással ellentétbe állították. A versenyképesség legfőbb forrása az alacsony adó és bér, ami az országot a közepes fejlettség csapdájában tartja. Eközben zajlik a forráskivonás az emberi erőforrást meghatározó oktatási, egészségügyi és szociális szektorból. Az EU-törekvésekkel azonosuló kezdeményezés volt 2010 után a foglalkoztatottság növelése, ám mindez nem emberitőke-beruházásokkal valósult meg, hanem a dolgozók kiszolgáltatottságának növelésével, az érdekegyeztető fórumok szétverésével és a segélyek csökkentésével. Javultak a szegénységi mutatók is, és a roma kisebbségek helyzetében is vannak pozitív változások, de az EU szakpolitikaiához képest jelentős hangsúlykülönbségek láthatók – a szegények helyzetét kevéssé ismerjük, mivel a KSH megszüntette a létminimum-számítást, míg roma integráció helyett roma felzárkóztatás a cél, elvetve az EU antidiszkriminációs törekvéseit. Míg a csatlakozást követő néhány évben a kivándorlás mérsékelt volt, 2010 után több száz-ezer magyar hagyta el az országot, ami mutatja, hogy az alacsony bérekre épülő versenyképességi stratégia súlyos csapda. Eközben az EU 2017-ben elfogadta a szociális jogok európai pillérét (*European Pillar of Social Rights, EPSR*), jelezve, hogy a közösség immár nem csupán gazdasági, hanem egyre inkább szociális unióvá is válik. Magyarország azonban ennek is inkább a perifériáján marad.

Gyévai Zoltán Az EU-tagság 20 éve a magyar agrárgazdaságban című fejezetében az európai közös agrárpolitika (KAP) hozadékát vizsgálja kvantitatív adatok és interjúk alapján. A csatlakozási tárgyalások egyik kulcskérdése a mezőgazdaság volt, annak ellenére, hogy a termelés jelentősen visszaesett a rendszerváltást követően. Számos szakértő ennek okát a kárpótlás és a privatizáció folyamatának tulajdonítja, ami egy jelentősen elaprózott birtokszerkezetet hozott létre. A csatlakozási feltételek rendkívül kedvezők voltak, részben szerkezeti okokból, mivel az EU bőkezűen támogatja a Magyarországon domináns gabonatermelést, másrészt sikerült megfelelően magas termelési kvótákat is kialkudni. A csatlakozást követően a termelési szerkezet jelentősen eltolódott a szántóföldi termelés felé az állattenyésztés kárára – 2023-ban a növénytermesztő gazdaságok aránya 73 százalék volt, az állattenyésztéssel foglalkozóké 14 százalék. Ehhez a folyamathoz a szigorú állatjóléti szabályozás is hozzájárult. Az agrártámogatások a gazdák számára magas jövedelemszintet biztosítottak, amit a kormányzati politika is preferált a vidékfejlesztéssel szemben. Utólag már látható, hogy ez a stratégia az élelmiszeripari befektetések elmaradásához vezetett, ami különösen nagy problémának bizonyult az orosz–ukrán háború kitörését követően – az olcsó ukrán gabona jelentős kihívás a magyar gabonatermelőknek, miközben az energiaárak növekedése még tovább nehezítette az élelmiszeripar helyzetét. Szintén csalódást keltő az agrártudományos vérkeringésbe való mérsékelt bekapcsolódás és az európai szakmai testületekben való szerény részvétel. Mindeközben jelentős birtokkoncentráció zajlott le – míg a csatlakozáskor még 707 000 gazdálkodó és 7900 gazdasági szervezet működött, 2023-ban már csupán 196 000 agrárgazdálkodó szerepel a KSH nyilvántartásában. Ennek oka jelentős részben a gazdatársadalom elöregedése. A leírt folyamatok összességében magyarázzák, hogy Magyarországon az uniós átlag alatti mind az egy hektárra, mind az egységnyi munkaerőre jutó hozzáadott érték.

Bíró-Nagy András és Szászi Áron 20 év után: az Európai Unió közpolitikai percepciói Magyarországon című fejezetükben ezerfős közvélemény-kutatás alapján

vizsgálják, mit jelent az EU a magyar lakosság számára. Legfontosabb megállapításuk, hogy az EU-ban való maradás melletti fő érvet az uniós támogatások és a gazdasági fejlődés jelentik, emellett a szabad mozgásnak van még jelentősége. Az utóbbi években azonban a gazdasági legitimáció gyengült, és a megkérdezettek 36 százaléka úgy gondolja, hogy Magyarország több pénzt fizet be az uniós költségvetésbe, mint amennyit kap. Az EU legfontosabb hátrányainak a túlzott szabályozás (22 százalék), a nemzeti szuverenitás csökkenése (15 százalék) és a migráció (14 százalék) lett megnevezve, azaz a magyar társadalom a kormányzati kommunikáció számos paneljét elhiszi, és az EU-t szellemi, gazdasági, biztonsági fenyegetésként éli meg. A fejezet második felében a közpolitikai integrációval kapcsolatos preferenciákat vizsgálják a szerzők 19 különféle szakpolitika felvetésével. A többség az állami földtulajdon, a vízgazdálkodás, a belöldi kereskedelem, a kormányzati működés és az oktatás esetében támogatja a nemzeti hatáskör kizárólagosságát (szuverenizmus), míg a többi területen, leginkább a külkereskedelem, védelmi és biztonságpolitika, technológiafejlesztés, környezetvédelem tekintetében az EU-val közös szabályozás mellett van a többség. A szuverenizmus társadalmi támogatottságát a szerzők azzal mérik, hogy hány szakpolitikát látna a válaszadó kizárólagos nemzeti hatáskörben. Ennek alapján a társadalomban egyenletesen oszlik el a preferált szuverenitás szintje – míg a kormánypártiak magasabb, az ellenzékiek alacsonyabb szintű szuverenitást várnak. Ennek alapján érthető, hogy bár 70 százalék fölötti lenne egy népszavazáson az EU-ban való bennmaradást pártolók aránya, az európeér szavazók aránya csupán 50 százalék körüli, miközben 22 százalék a nemzetek Európáját szeretné, 14 százalék kilépéspárti. Az uniós tudásszint növekedése felerősíti a pártos preferenciákat, azaz a legnagyobb különbség a magas tudású kormánypárti és ellenzéki szavazók között áll fenn.

Az euroszkepticizmus okai Magyarországon című fejezetben *Bíró-Nagy András* és *Szászi Áron* két, 2021-ben és 2023-ban készült közvélemény-kutatás adatai alapján mutatja be az európai integrációval szembeni ellenállás mértékét. Első megközelítésben az EU-tagság támogatottsága stabilan magas – a 2015–2023 közötti időszakban 63 és 88 százalék között mozgott, míg a kilépést pártolók aránya soha nem lépte túl a 22 százalékot. A szerzők az euroszkepticizmus mérésére új indexet dolgoztak ki, amely az érzelmi, kognitív és viselkedési euroszkepticizmus mérőszámait aggregálja. Ennek alapján már árnyaltabb a kép, és a válaszadók nagy többsége a szélsőséges EU-párti és euroszkeptikus álláspont között van, de közelebb az EU-pártisághoz. 2021 és 2023 között a polarizáció némileg növekedett – az erős EU-pártiak aránya 10 százalékról 18 százalékra, míg az erős euroszkeptikusok aránya 1 százalékról 5 százalékra nőtt. Eközben az átfogó euroszkeptikusok száma megduplázódott, 10 százalékról 20 százalékra, különösen az érzelmi dimenzió erősödése miatt. Ezekben az attitűdökben jól kimutathatók a pártpolitikai, világnézeti törésvonalak és a populizmus szerepe. Egyéni szinten a magány, a tekintélyelvűség és a társadalmi státus elvesztésétől való félelem növelte az euroszkepticizmust. Társadalmi félelmek vagy pszichológiai nehézségek idején az EU hatékony bűnbak lehet. Az EU-pártiságot leginkább a kozmopolita értékškála jelzi előre. Érdekes eredmény, hogy a külföldi tapasztalatok nem mutatnak összefüggést az EU-pártisággal, aminek magyarázata lehet, hogy sokan csak a nyugati társadalmak alsóbb csoportjaiba nyertek betekintést külföldi munkavállalásuk során.

A szerkesztők záró, összefoglaló fejezetükben hangsúlyozzák, hogy a vizsgált húsz év két jól elkülöníthető szakaszra osztható – míg a csatlakozás utáni első hat évben az uniós elvárásoknak való megfelelés volt a központi törekvés, 2010 óta jellemző egyfajta kettősség a kormányzati politikában: egyrészt a harcos EU-ellenes retorika, másrészt és a tagság formális követelményeinek teljesítése az esetek többségében. Ez a kettősség megjelenik a teljesítményben is – a felzárkózásban, szociálpolitikában, mezőgazdaságban és területi politikában egyaránt vegyes a kép, de általában elmarad a lehetőségektől.

*

A Bíró-Nagy András és Medve-Bálint Gergő által szerkesztett kötet hiánypótló mű, nagy ívű áttekintést nyújt az elmúlt húsz év tapasztalatairól. A fejezetek egyszerre mutatják be az európai szakpolitikákat, illetve a magyar alkalmazkodást. A jórészt tényyszerű, adatalapú leírásokban a szerzők kerülnek a normatív felhangot, és törekszenek mind az EU, mind a magyar szereplők szempontjainak megértésére. Nincs történet jóról és rosszról, az európai integráció háború utáni programja, a béke és a jólét ideája elő sem kerül, a választott szakpolitikák értelmezésében mintha irreleváns lenne. Az EU-ról a szerzők illúziók nélkül írnak, néhol kifejezetten negatívan (például Bruszt nyitófejezete), míg a magyar teljesítmény az adatok tükrében jellemzően csalódást keltő szinte minden területen.

Természetesen bármilyen EU-integrációt átfogóan vizsgáló kötet kapcsán felvethető, mi az, ami kimaradt. Közgazdászok számára a leginkább talán a konvergencia folyamatának a bemutatása okoz hiányérzetet, erről a területről hiányoznak az alapvető adatok is – nincs a kötetben, hogyan alakult a felzárkózás akár Magyarországon, akár a régióban. Ehhez kapcsolódóan hiányzik a kereskedelmi kapcsolatok alakulásának bemutatása is, akárcsak annak kifejtése, hogyan alakult volna mindez EU-tagság nélkül.¹ Mindez kiegészíthette és árnyalhatta volna a függő kapitalizmusról szóló fejezeteket, és összehasonlító perspektívába helyezhette volna a magyar gazdaság teljesítményét. Az összehasonlító megközelítés néhol megjelenik, például a cseh monetáris politika bemutatásában (Arató és szerzőtársainak fejezete), de az összkép alapján mintha a magyar tapasztalat magát az EU-t is minősítené. Ez valamilyen szinten akár indokolt is lehet, de nehéz eltekinteni attól a benyomástól, hogy Észtországból vagy Romániából egy hasonló kötet nagyon eltérő hangsúlyokkal íródna, és egészen más következtetésekre jutna az EU kapcsán is.

Az európai integráció tanulmányozásának hagyományosan nem témája a geopolitika, ám legalább az úgynevezett keleti nyitás 2012-es meghirdetése óta az európai integráció projektje Magyarországon nem csupán a szuverenitással, hanem az orosz–kínai orientációval vetélkedik. Oroszország háborús fenyegetése a kontinensen és Kína világhatalmi törekvései az EU-ban az integrációs elemzésekbe új területek bevonását igénylik. Ezek a szempontok nem hiányoznak teljesen a kötetből, de csupán áttételesen jelennek meg – az orosz biztonsági fenyegetés Bíró-Nagy és Szászi fejezetében tűnik fel az EU közpolitikai percepciói kapcsán, míg Kína Éltető iparpolitikai fejezetében fontos motiváció. Ami mégis kimarad, az annak átfogó kifejtése, hogy az

¹ Ezekről a kérdésekről lásd *Halmi* [2024] alapos elemzését.

EU minden tökéletlenségével együtt kedvezőbb alternatíva Magyarország számára, mint az orosz–kínai tengely.

A kritikai felvetések és az olvasó hiányérzete egyes területek kapcsán nem érvényteleníti azt az értékelést, hogy egészen kiváló, megjelenésében is rendkívül igényes könyv született Magyarország EU csatlakozásának 20. évfordulójáról. Egy olyan időszakban, amikor az állami ünneplés jórészt elmaradt, és az egyetemi és kutatóintézeti minősítésekben a magyar nyelvű publikációk teljesen háttérbe szorultak, különösen nagyra értékelendő az az alapos munka, amit a szerkesztők, a szerzők és a kiadásban részt vevők végeztek. A könyv meghatározó referencia az európai integráció iránt érdeklődő kutatók, döntéshozók, illetve a tágabb olvasóközönség számára, és kiválóan használható az egyetemi oktatásban is. Csak reménykedhetünk abban, hogy születik majd hasonló 2034-ben is, és annak sem a háború és béke témájáról kell szólnia.

Hivatkozások

- CSABA LÁSZLÓ [2024]: Európai Unió – a beteljesületlen remény? *Közgazdasági Szemle*, 81. évf. 5. sz. 495–511. o. <https://doi.org/10.18414/ksz.2024.5.495>.
- HALMAI PÉTER [2024]: Mélyintegráció-paradigma. *Közgazdasági Szemle*, 81. évf. 5. sz. 514–558. o. <https://doi.org/10.18414/ksz.2024.5.514>.

Györffy Dóra